

EL YAZMASI ESERLERİN ÖNEMİ ve RESMÎ OLARAK KAYITLI OLMAYANLARIN DURUMU ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Bahattin DARTMA*

Öz

Sümerlerin keşfettiği bilinen yazı, bugünkü bilim ve tekniğin gelişmesinde ve medeniyetin inşasında en önemli hizmeti ifâ etmiştir. Bu nedenle yazı malzemeleri, bilgi, kültür ve tecrübeleri taşıdıkları için önem arz etmektedir. Yazı malzemesi denilince akla el yazması eserler de gelmektedir. Durum böyle olunca bilgi yüklü ve henüz gün yüzüne çıkmamış olan bu tür eserlerin yayınlanarak ilim dünyasına kazandırılmasının önemi ve gereği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Öte yandan ülkemiz, el yazması eserler bakımından zengin koleksiyonlara sahip olan nadir ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca sivil vatandaşların maiyetinde de resmî olarak kayıtlı olmayan epey el yazması eser bulunmaktadır. Dolayısı ile bu eserlerin, başka ülkelerin değil, öncelikle bizim ülkemizin yetiştirdiği kişiler tarafından tahkikli olarak neşredilmesi birçok açıdan önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yazının Keşfi/İcadı, El Yazması Eser, İlim, Kültür, Yeni Nesil, Sivil Vatandaş, Tahkik, Neşir/Yayın.

The Importance of Manuscripts and A Short Evaluation of the Status of Officially Unregistered Manuscripts

Abstract

The inscript that was discovered by the Sumerians has been the most effective tool in developing the science and technology and in the construction of civilization. Therefore, writing materials are important because they carry information, culture and experience. Writing materials include the manuscripts. In this situation, it is important to publish and serve these manuscripts to the world of science, containing lots of information and not having published yet

On the other hand, our country is among the few countries in terms of manuscripts with rich collections. Also there are many manuscripts that are owned by civilians and unregistered with the state office. Thus it is important to ascertain

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı,
bahagani@gmail.com

and publish these works in many aspects not by the scientists educated by other countries, but the scientists of our country.

Keywords: Discovery of Inscription, Manuscripts, Science, Culture, New Generation, Citizens, Verification (Ascertain), Publications.

Giriş

Sümerler tarafından gerçekleştirildiği bildirilen yazının icadı, şüphesiz ki insanlık tarihinde yapılan en önemli keşiflerden biridir. Zira yazı, hayatın bütün alanlarını doğrudan ve birinci dereceden ilgilendiren en mühim konulardandır. İnsanoğlu, hemen her alandaki gelişme ve ilerlemeyi bu keşif sayesinde gerçekleştirmiştir. Bugün bilim, teknik, kültür ve uygarlık alanlarında geline seviyenin temelinde hiç tartışmasız bu keşif yatmaktadır. Ayrıca yazı, geçmişin ilim, kültür ve düşünce mirasını gelecek kuşaklara taşıyan araçların başında gelmektedir. Başka bir ifadeyle el yazması eserler, mâzinin düşünce, kültür ve bilgi birikiminin yeni nesillere aktarılmasında en önemli fonksiyonu icra etmektedirler. Bu miras ve birikim, özgün düşüncelerin oluşmasında ve yeni ufukların açılmasında fevkalade bir öneme sahiptir. Dolayısı ile el yazması eserlerin tahkik edilerek neşredilip istifadeye sunulması büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

8 | db

Bu kısa girişten sonra şimdi bu etüdümüzde asıl dikkat çekmek istediğimiz konuya ve sunacağımız öneriye geçebiliriz. Çalışmamızda Türkiye sınırları içinde, resmi kütüphane, müze vb. kurum ve kuruluşlarda kayıtlı olan el yazması eserlerin dışında, sivil vatandaşların elinde bulunan mahtût eserlerin durumu ve miktarı hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Yukarıda girişte çok kısa olarak el yazması eserlerin önemine değinmiştik. İşte bu münasebetle işin şuuruna varılmış olunmalı ki son zamanlarda İslâm dünyasında el yazması kitaplara ilgi ve rağbetin yani, bu eserlerin yayınlanması ve ilim dünyasına kazandırılması konusunda bir teşebbüsün ortaya çıktığı ve hareketliliğin başladığı görülmektedir. Batılı ülkelere göre (ki buralarda bu tür çalışmalar çok önceleri başlamıştır) geç kalınmış dahi olsa bu iradenin aynı şekilde ülkemize de yansıdığını görmek ilim adına olumlu bir gelişme olarak görülebilecek mahiyettedir; çünkü Türkiye çok zengin el yazması eser koleksiyonlarına sahip olan nadir ülkelerden biridir. Sadece resmî kütüphane ve müze gibi kurum ve kuruluşlarda değil, normal vatandaşların maiyetinde de epey el yazması

risâle, kitap ve hatta ferman bulunmaktadır. Her ne kadar vaktiyle bazı ülkelerin, resmî olarak kayıtlı olmayan bu kitapları çeşitli yollarla kendi ülkelerine taşımalarına ve kazandırmalarına rağmen hala geride kalanların sayısını binlerle ifade etmek mümkündür. Ayrıca ülkemiz, bu eserler üzerinde her türlü (tahkik, terceme ve sadeleştirme gibi) ilmî çalışma ve incelemeleri, hem kemmiyet ve hem de keyfiyet bakımından yapabilecek düzeyde araştırmacı potansiyeline de sahiptir. Ancak bazı nedenlerle bu tür çalışmaları yapmak istemeyen ilim adamlarının bulunduğu da görülmektedir.

Burada şu hususu vurgulu bir şekilde ifade etmek gerekir ki bazı şahısların maiyetindeki bu el yazması eserler yanma, sel ya da yağmur suyuna maruz kalarak zarar görme ve hatta bütünüyle zayi olma, değeri bilinmediği için kağıt fabrikalarına gönderilip ham madde olarak kullanılma, çalınma ve yasal olmayan yollarla satılarak ülke sınırları dışına çıkarılma gibi nedenlerle günden güne azalmaktadır. Bu eserler arasında acilen yayınlanması gereken özgün ve hatta tek el yazma nüshası olan orijinal eserler de bulunmaktadır. Dolayısı ile “zararın neresinden dönülürse kârdır” özdeyişinden hareketle hiç vakit kaybetmeden sivil vatandaşların elindeki bu tür değerli eserlerin araştırılıp, ilgili kanun ve yönetmelikler çerçevesinde ve hatta onların elde edilmesini kolaylaştırmak için yeni kanun ve yönetmelikler çıkarmak suretiyle kazanılması veya güvenli bir ortamda koruma altına alınması gerekmektedir. Çünkü vaktiyle bu topraklar üzerinde çok değerli ilim adamlarının paha biçilmez emek ve azami gayretleri sonucu meydana ge[tiri]len bu güzide eserlerin çeşitli şekillerde ortadan kalkması, ilim adına telefisi mümkün olmayan büyük bir kayıp olmaktadır. Üzülerek itiraf etmek gerekir ki pek çok kıymetli eser, değeri bilinmediği ve gereken ilgiyi görmediği için bir şekilde ortadan kalkmıştır.

Bir başka önemli mesele de, sadece el yazması eserlerin değil, esasen tahkikli neşri olmayan eserlerin de tahkik edilerek yeniden basılmasıdır. Çünkü sayfa düzeni, içindekiler, fihrist, paragraflar, noktalama işaretleri, dipnotlarında verilen bilgiler, izahlar ve referanslar, bibliyografya ve indeks gibi hususları ihtiva eden bu tahkikli eserlerden yararlanmak, tahkiksiz olarak yayınlanan eserlere göre çok daha rahat ve kolaydır. Ayrıca ciddi olarak tahkiki yapıp neşredilen eserler, tahkiksiz eserlere nisbetle daha az hatalı olabilmektedir.

Şimdi bu anlattıklarımızın önemine dair bir eseri misal olarak verelim:

Bilindiği gibi İslâmî disiplinlerin hemen hepsinde Kur'ân-ı Kerîm'den sonra hadis/sünnet ikinci kaynak olarak kullanılmış ve kullanılmaktadır. Hadis kaynakları arasında da Buhârî(v. 256/869)'nin Sahîh'i en muteber kitap olarak kabul edilmektedir. Buradan Buhârî'nin Sahîh'i'nin, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra başvuru ikinci önemli kaynak olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ancak ne hazindir ki İslâm dininin ikinci kaynağı konumundaki Sahîh-i Buhârî'nin günümüze kadar ulaşan rivâyetlerindeki metinlerde bazı problemlerin olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu değerli eserin ciddî olarak yapılmış tahkikli bir neşri henüz yapılmamıştır.

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki, Sahîh-i Buhârî'nin metnini, bin kadar olduğu bildirilen pek çok kişi rivâyet etmiş, bunlardan sadece beş tanesi öne çıkmıştır: en-Nesevî (v. 290/902), en-Neseî (v. 294/907), el-Firebrî (v. 320), el-Bezdevî (v. 329/940) ve el-Mehâmîlî (v. 330/941). Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yunûnî (v. 701/1302) kendinden önceki rivâyetlerden geniş ölçüde yararlanmak suretiyle el-Firebrî'den gelen Sahîh-i Buhârî nüshaları arasındaki farkların giderilmesine çalışmıştır. Ancak üzülecek ifade edelim ki, bu şahısların rivâyet ettikleri metinler arasında ciddî farklılık, fazlalık-noksanlık ve takdim-te'hirlerin bulunduğu¹ bildirilmektedir. Buna göre Sahîh-i Buhârî'nin asıl metni veya asıl metne en yakın, başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'e ait olanın bunlardan hangisi olduğu sorusu akla gelmektedir. İşte âcizâne kanaatimize göre bu önemli sorunun en ma'kûl ve ikna edici cevabının verilmesi, Sahîh-i Buhârî'nin günümüze kadar gelen bütün el yazması rivâyetlerinin dikkate alınarak çok ciddî ve dakîk bir şekilde tahkikli neşrinin yapılmasına bağlı olduğu düşünülebilir. Böyle bir ilmî çalışmanın yapılması halinde, söz konusu eserin nüshalarında bulunduğu öne sürülen problemleri bütünüyle ortadan kaldırmak mümkün olmazsa bile asgariye indiriminin imkân dalinde olduğu söylenebilir.

Ayrıca bu gün elimizde bulunan, Hacı Zihni Efendi tarafından harekelenerek Matbaa-i Âmire'de 1315 yılında sekiz cilt halinde

¹ Bu konuda geniş bilgi ve örneklemeler için bkz., Sezgin, M. Fuâd, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara, 2000, s. 185-212; Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul, 1985, s. 50-51.

basılan Sahîh-i Buhârî'de² bir takım filolojik hataların varlığından da bahsedilmektedir. Şimdi buna dair -Sahîh-i Buhârî'nin bu baskısı ile onun kaynaklarından biri olan Ebû Ubeyde(v. 210/825)'nin Mecâzu'l-Kur'ân adlı eserini mukayese ederek- birkaç misal verelim:

1.

(وَأَنْبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِنَسْرِ الرَّفْدِ الْمَرْفُودِ)

"Onlar burada da kıyâmet gününde de lânete uğratıldılar. (Onlara) verilen bu armağan ne kötü armağandır!"³

Âyette geçen " الرَّفْدِ الْمَرْفُودِ " ifadesini Ebû Ubeyde (v. 210/825) "العَوْنُ الْمُعَانُ" (yapılan/edilen yardım) şeklinde doğru olarak açıklarken,⁴ söz konusu ifade Sahîh-i Buhârî'ye "العَوْنُ الْمُعِينُ"⁵ (yardım edici yardım) şeklinde yanlış aktarılmak suretiyle filolojik bir hata yapılmıştır.⁶ Görüldüğü gibi Buhârî'nin bu ifadesinden ma'kûl bir mana çıkarmak mümkün değildir.

2.

(وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا)

"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir hatadır."⁷

Âyette geçen " خِطْئًا " kelimesi ile ilgili olarak Ebû Ubeyde (v. 210/825) şöyle demektedir:⁸ "خطأت وأخطأت لغتان". Ebû Ubeyde bununla, fiilin sülâsî formunun kasten, rubâî formunun ise gayr-i irâdî olarak işlenen hatalar için kullanıldığını ifade etmek istemiştir. Bu ifade Sahîh-i Buhârî'de "خطئت بمعنى أخطأت" şekline gelmiştir.⁹ Yani Buhârî(v. 256/869)'ye göre her iki fiil de aynı anlama gelmektedir.¹⁰

² Çakan, s. 52.

³ Hûd (11), 99.

⁴ Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, Mecâzu'l-Kur'ân, ta'lik, M. Fuâd Sezgin, Mektebetu'l-Hancı, Kahire, I, 298.

⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul, 1981, Tefsîru'l-Kur'ân, 11 (5).

⁶ Sezgin, s. 174.

⁷ İsrâ' (17), 31.

⁸ Ebû Ubeyde, I, 376.

⁹ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17 (2).

¹⁰ Sezgin, s. 172.

3.

(فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى) ... (فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى)

"Sen ona yöneliyorsun... Sen onunla ilgilenmiyorsun."¹¹

"تصدى: Ebû Ubeyde(v. 210/825)'nin âyetlerde geçen kelimeleri, "تصدى: Sahîh-i Buhârî'de "تصدى: تلهى: تغافل بغيره" 12 "تصدى: تغافل عنه" 13 şeklinde -yanlış olarak- yer almıştır.¹⁴

Ebû Ubeyde (v. 210/825) isâbetli olarak "تصدى" kelimesinin "yönelmek, ilgilenmek", "تغافل" kelimesinin de "vazgeçmek, terketmek, yüz çevirmek" anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. Sahîh-i Buhârî(v. 256/869)'de ise "تصدى" kelimesinin "terketmek, vazgeçmek, yüz çevirmek" manalarına geldiği görülmektedir. Dolayısı ile Sahîh-i Buhârî(v. 256/869)'ye göre "yönelmek, ilgilenmek" anlamlarına gelen "تصدى"ya zıd anlamlar yüklenmiş olmaktadır.

Meşhur lügat âlimi Zebîdî (v. 1205/1791) de Buhârî(v. 256/869)'yi referans göstererek "التصدى" kelimesinin "التغافل" anlamına geldiğini¹⁵ ifade etmek suretiyle aynı hatayı tekrarlamıştır. Zebîdî'nin bu hataya, Buhârî(v. 256/869)'nin alanındaki otoritesine güvenerek herhangi bir inceleme ve araştırma yapmadan söz konusu nakli yapmak suretiyle düşmüş olabileceği tahmin edilebilir. Ulaşabildiğimiz kaynaklar arasında Zebîdî dışında böyle bir yanlışlığı yapan başka bir müfessir ya da lügat âlimine rastlamayıpımız ise sevindirici bir durumdur.

Ancak Sahîh-i Buhârî'yi şerheden âlimler, yeri geldikçe bu tür hatalara değinmişlerdir.¹⁶

Şimdi burada şu hususu ifade etmek durumundayız: Eğer bir eserde hiç olmaması gereken filolojik hatalar varsa bu durum onda başka hataların da olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en muteber kaynak olma güveni kazanmış olan Sahîh-i Buhârî'de bazı filolojik hatalar bulunuyorsa buradan, diğer temel kaynaklarda da bu tür hataların –belki daha fazlasıyla- olabileceği kolaylıkla tahmin edilebilir.

¹¹ Abese (80), 6, 10.

¹² Ebû Ubeyde, II, 286.

¹³ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 80.

¹⁴ Sezgin, s. 175.

¹⁵ et-Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Huseynî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, (tahkik, Abdussabûr Şâhîn), 1. baskı, Kuweyt, 1422/2001, XXX, 417, (SDY mad.).

¹⁶ Sezgin, s. 172, 174, 175.

Yapılan bu değerlendirmelerden, Sahîh-i Buhârî'nin tahkikli neşrine ne kadar ihtiyacı olduğu herhalde kendiliğinden anlaşılmış olmalıdır. Ayrıca Sahîh-i Buhârî'nin böyle bir neşre ihtiyacı varsa, diğer eserlerin evleviyetle ihtiyacı olduğu apaçık ortadadır.

Burada yeri gelmişken yanlış anlaşılmayı önlemek için şu hususu vurgulu bir şekilde ifade etmek istiyoruz: Sahîh-i Buhârî'de bir takım hataların varlığına dair görüşleri aktarırken, söz konusu hataların, bu sözleri irâd eden Hz. Peygamber'den kaynaklandığına en ufak bir ihtimal vermiyoruz. Çünkü "*ben Arab'ın en fasih[konuşan kişis]iyim*"¹⁷ diyen Resûlullah'ın irâd ettiği sözlerinde herhangi bir hata yapması kesinlikle mümkün değildir. Söz konusu hataların kimden kaynaklanmış olabileceğine gelince bu husus, hem konumuzun ve hem de biraşımızın dışında olduğu için bu çalışmada bu meseleye girmeyeceğiz; ancak âcizane kanaatimize göre bunların Buhârî(v. 256/869)'den de kaynaklandığını tahmin etmiyoruz. Bu kısa çalışmada en temel ve güvenilir kaynak olan Sahîh-i Buhârî örneğini seçmemizin nedeni, kaynaklarımızın tahkikli neşrine ne kadar ihtiyacı olduğunu vurgulu bir şekilde ortaya koymaktır; yoksa söz konusu eserin güvenilirliği veya sıhhati konusunda kesinlikle en ufak bir şüphe uyandırmak değildir.

Demek ki, temel kaynaklar başta olmak üzere İslâmî disiplinlere ait bütün eserlerin ciddî ve dakîk bir şekilde tahkîk edilerek neşirlerinin yapılması gerekmektedir.

Sonuç

Yazının keşfinin ne kadar faydalı ve önemli bir hizmet olduğu hemen herkesin ortak kabulüdür. Aynı zamanda yazının, daha açık bir ifadeyle bilgilerin, tecrübelerin ve düşüncelerin üzerine yazıldığı malzemeler de önemlidir. İşte el yazması eserler, bu malzemeler arasında önemli bir yere sahiptir. Ancak bu eserler, tahkikli olarak yayınlanmadığı sürece yeteri kadar faydalı olamamaktadırlar. Başka bir ifadeyle bunların ihtiva ettiği ma'lûmâttan kolayca yararlanmak için tahkikli olarak yayınlanmaları gerekmektedir.

¹⁷ **Semerkandî**, Ebu'l-Leys Nasr b. Ahmed b. İbrâhîm, **Tefsîru's-Semerkandî**, (tahkîk, Ali Muhammed Muavvaz – Adil Ahmed Abdulmevcûd), 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, II, 379; **el-Beğavî**, el-Huseyn b. Mes'ûd, **Şerhu's-Sünne**, (tahkîk, Şuayb el-Arnaud – Muhammed Zühayr eş-Şâvîş), 2. baskı, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983, IV, 202; **İbn Hacer el-Askalânî**, Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, (tahkîk, Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz), Dâru'l-Marife, Beyrut, X, 455.

Bu paha biçilmez eserlere sahip olan ülkeler arasında Türkiye'nin de önemli bir yeri vardır. Sadece kütüphane ve müze gibi yerlerde resmî olarak kayıtlı olanlar bir yana, sivil kişilerin maiyetinde de önemli el yazması eserler bulunmaktadır.

Dolayısı ile bu topraklar üzerinde yaşamış olan değerli şahsiyetlerin büyük emek ve yoğun gayretleri sonucu meydana gelen bu kıymetli eserlerin, yine bu topraklarda yetişen ilim adamları tarafından tahkikli neşirlerinin yapılması gerektiğini burada ifade etmek istiyoruz.

Kaynakça

el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd, **Şerhu's-Sünne**, (tahkik, Şuayb el-Arnaud – Muhammed Züheyr eş-Şâviş), 2. baskı, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, **Sahîhu'l-Buhârî**, İstanbul, 1981.

Çakan, İsmail Lütfî, **Hadis Edebiyatı**, İstanbul, 1985.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, **Mecâzu'l-Kur'ân**, ta'lik, M. Fuâd Sezgin, Mektebetu'l-Hancî, Kahire.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, (tahkik, Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz), Dâru'l-Marife, Beyrut.

Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Ahmed b. İbrâhîm, **Tefsîru's-Semerkandî**, (tahkik, Ali Muhammed Muavvaz – Adil Ahmed Abdulmevcûd), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993.

Sezgin, M. Fuâd, **Buhârî'nin Kaynakları**, Ankara, 2000.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Huseynî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, (tahkik, Abdussabûr Şâhîn), 1. baskı, Kuweyt, 1422/2001.

